

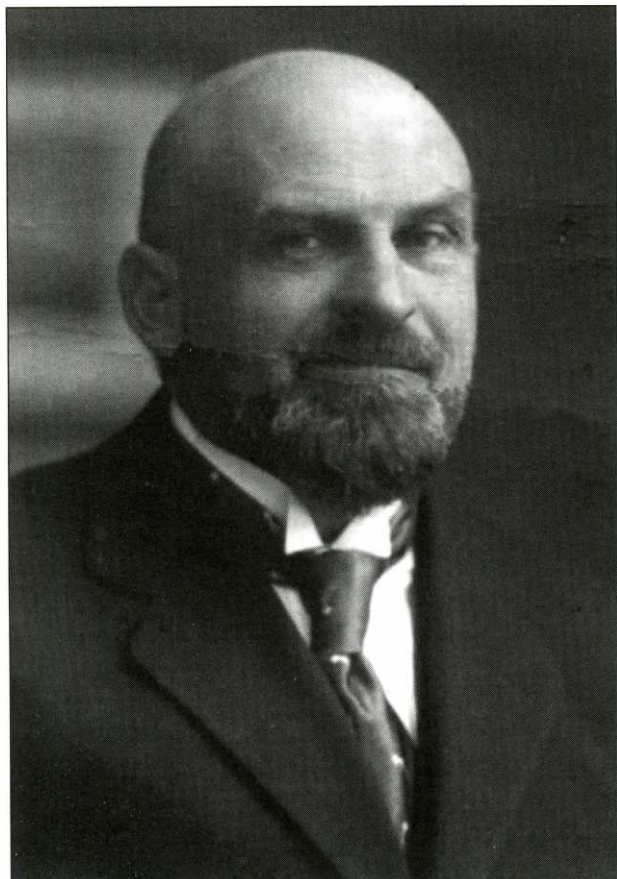
Agnieszka Gątarczyk

**SEWERYN CZETWERTYŃSKI (1873-1945), WŁAŚCICIEL DÓBR ZIEMSKICH
SUCHOWOLA W POW. RADZYŃSKIM I DZIAŁACZ OBOZU NARODOWEGO**

Seweryn ks. Światopełk – Czetwertyński herbu Świętego Jerzego v. Pogoń Ruska wywodzi się z rodu, którego legendarnym protoplastą był św. Włodzimierz, pierwszy jedynowładca Rusi. Udokumentowana historia rodu sięga roku 1387. Gniazdem rodu były dobra Czetwertnia nad Styrem na Wołyniu. Dziad Seweryna Czetwertyńskiego, Kalikst był właścicielem Woronczyna

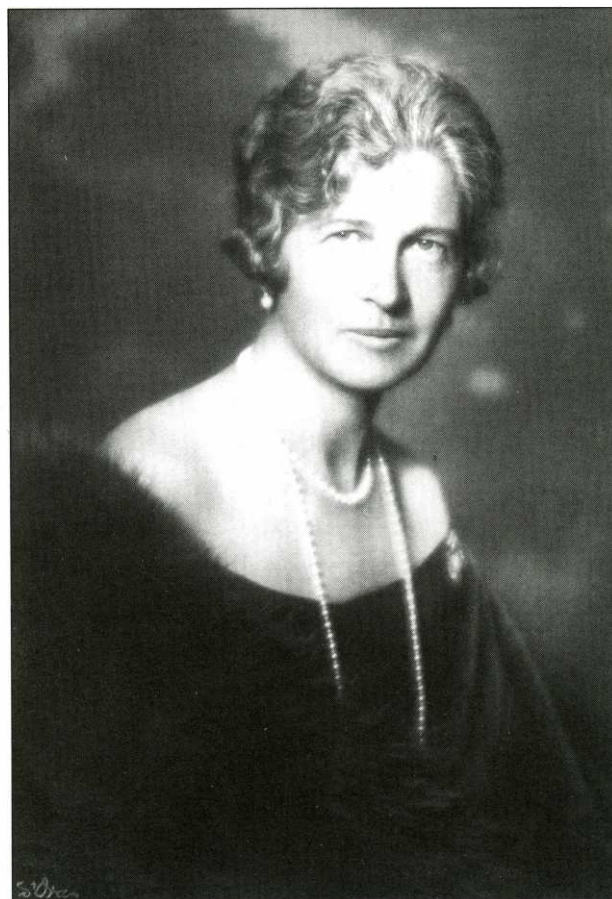
Seweryn ks. Światopelk-Czetwertyński

i Komargrodu na Wołyniu sprzedanych w obawie przed konfiskatą po powstaniu listopadowym, zaś ojciec Włodzimierz – dóbr Milanów w powiecie radzyńskim na południowym Podlasiu. W posiadaniu Seweryna Czetwertyńskiego znajdowała się Suchowola, sąsiadująca z Milanowem, stanowiąca kompleks kilku folwarków o łącznej powierzchni 2.928 ha, w tym ok. 1.272 ha lasów oraz dobra Planta i Wiski (położone w pobliżu Suchowoli) o powierzchni ok. 2.387 ha, w tym 957 ha lasów. Był również współwłaścicielem Hotelu Europejskiego w Warszawie, który w wianie wniosła mu jego żona Zofia z Przeździeckich.

Moja dysertacja jest pierwszą próbą przedstawienia życia i działalności księcia Seweryna Czetwertyńskiego, który okazał się niezwykle aktywnym działaczem. Żył on w czasach ogromnych przemian. Był świadkiem i uczestnikiem zmian gospodarczych epoki pouwłaszczeniowej i tworzenia się pier-

wszych ruchów politycznych na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX w. Miał szczęście doczekać wolnej Polski, a także doświadczył na sobie okrucieństw pierwszej i drugiej wojny światowej. W każdych okolicznościach starał się angażować w działalność, która miała przynosić pożytek polskiemu narodowi.

Z Obozem Narodowym związał się już na początku XX w. W 1905 r. został oficjalnie członkiem Ligi Narodowej i starał się realizować jej program. Hasła głoszone przez ideologów Ligi Narodowej, nawołujące do krzewienia świadomości polskiej wśród ubogich warstw społecznych oraz solidaryzmu narodowego były alternatywą dla tych przedstawicieli ziemiaństwa, którzy nie chcieli dłużej reprezentować postawy lojalnej wobec władz rosyjskich. Seweryn Czetwertyński chciał zostać „nowoczesnym Polakiem” i ten cel przyświecał mu w początkowym okresie działania.

Zofia ks. Światopelk-Czetwertyńska

Suchowola pałac (budowa w latach 1900-1903, rozbudowa w latach 1909-1914)

Do momentu odzyskania niepodległości przez Polskę był przede wszystkim działaczem społecznym. Obszarem jego zainteresowań stała się wieś i konieczność poprawy sytuacji ekonomicznej i oświatowej ludności wiejskiej. W podjęciu tej pracy nie przeszkadzało mu pochodzenie społeczne, wręcz przeciwnie – fakt, że miał wykształcenie rolnicze i ekonomiczne (Wydział Ekonomiczny na Politechnice w Rydze) motywował go do pełnienia roli przywódcy duchowego na wsi. Pozytywistyczna koncepcja pracy dla ludu i wśród ludu u Seweryna Czetwertyńskiego znalazła pełną akceptację, tym bardziej, że na początku XX w. była to jedyna droga legalnej działalności. Pozwalała ona nie tylko wyprowadzić ziemie polskie, będące pod zaborem rosyjskim, z zacofania gospodarczego ale też pozwalała umocnić polską świadomość narodową.

Spośród wielu instytucji, w których Seweryn Czetwertyński piastował najwyższe stanowi-

ska¹, największe rezultaty osiągnęło Centralne Towarzystwo Rolnicze². Sukces tej organizacji był wysiłkiem wielu osób, ale to właśnie znajomości Czetwertyńskiego w Petersburgu sprawiały, że większość rozwiązań proponowanych przez CTR uzyskiwała akceptację władz carskich. O tym jak ważna była ta organizacja dla księcia Seweryna może świadczyć fakt ufundowania placu w Warszawie przy ulicy Kopernika pod nową siedzibę Towarzystwa. W wydawanej przez CTR prasie starał się zachęcać ziemian do stosowania nowoczesnych rozwiązań gospodarczych. Nie bał się ich krytykować za to, że nie chcieli uczestniczyć w tych przemianach. Dużo wymagał nie tylko od innych, ale od siebie również, dając przykład własnym postępowaniem. Jego majątek ziemski w Suchowoli już na przełomie XIX i XX w. wkroczył na drogę nowoczesnych przemian gospodarczych. Zostały zlikwidowane serwituty, przeprowadzono komasację

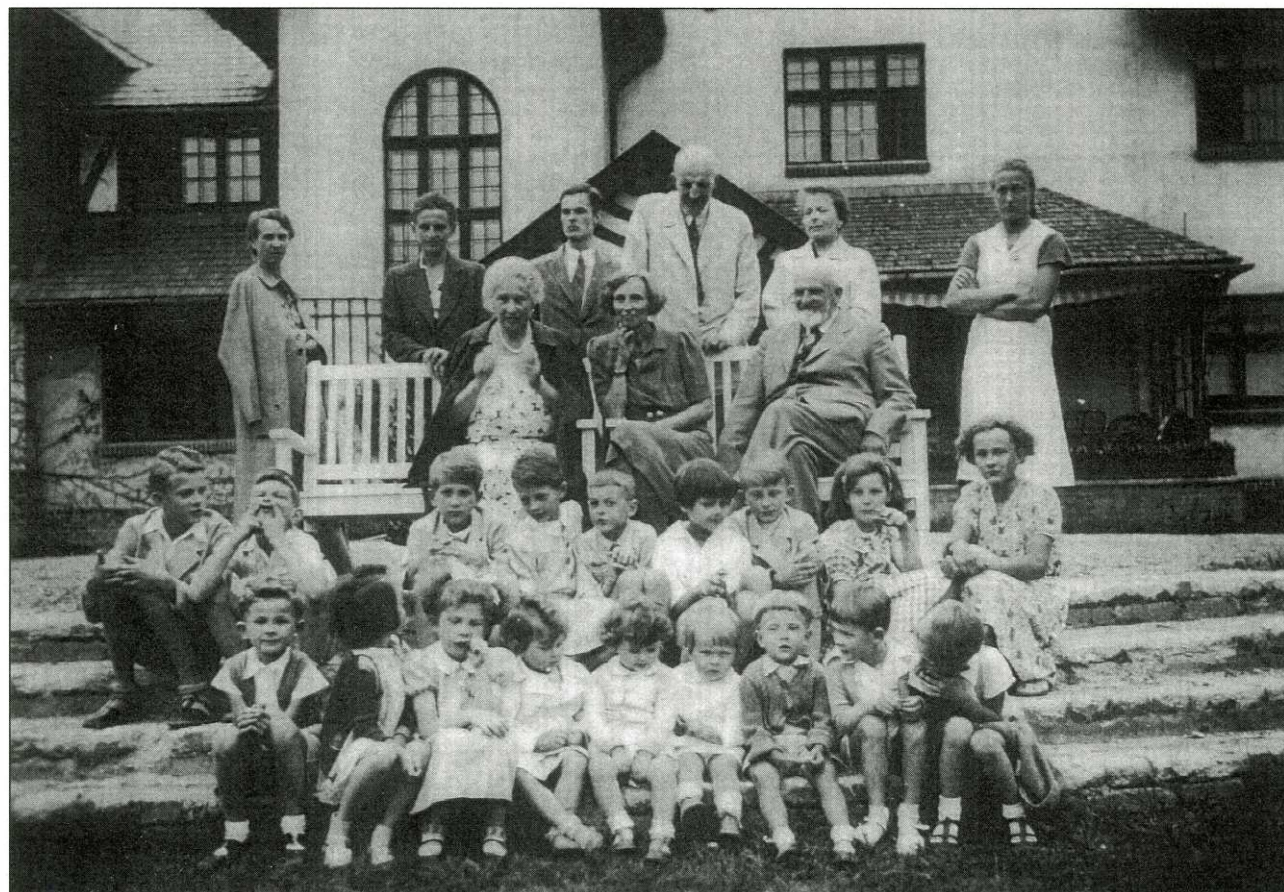
gruntów, założono kółko rolnicze, którego prezesem był książe. Wkrótce Suchowola stała się ośrodkiem, w których włościanie mogli znaleźć nie tylko pomoc, ale i uczyć się nowych metod gospodarowania. Za przyczynę zacofania na wsi Czetwertyński uważał przede wszystkim brak oświaty, stąd na sprawy wykształcenia rolniczego kładł duży nacisk. Nie tylko jako prezes CTR zabiegał o tworzenie szkół rolniczych w całym Królestwie Polskim, ale też w swoich dobrach prenumerował kilka tytułów gazet rolniczych do biblioteki założonej przy kółku rolniczym oraz fundował stypendia naukowe synom gospodarzy z własnych dóbr i okolicznych wsi.

W tym okresie sprawy polityczne odgrywały w życiu księcia mniejszą rolę. Krótko trwałe sprawowanie funkcji posła w I Dumie Państwowej w 1906 r. uświadomiło mu, że tą drogą nie da się wywalczyć większych ustępstw dla Polaków. Doświadczenie to

umocniło go w przekonaniu, że tylko działalność gospodarcza może przynieść korzyści. Dowodem na to mógł być fakt, że książe starał się, by CTR było zawsze apolityczne.

Wyjątkiem była sprawa wydzielenia Chełmszczyzny. W latach 1909-1912, tj. do momentu wyłączenia tej dzielnicy z Królestwa Polskiego uczestniczył w wielu spotkaniach o charakterze patriotycznym mających na celu przeciwdziałanie temu projektowi oraz wśród ludności wiejskiej propagował ideę przeciwstawienia caratowi w tej sprawie.

Dopiero w czasie pierwszej wojny światowej, gdy stało się jasne, że carat upadnie, rozpoczął energiczne starania o utworzenie polskiego przedstawicielstwa politycznego, które byłoby w stanie skutecznie reprezentować interesy polskie wobec nowego rządu rosyjskiego. Wśród działań społecznych, które podejmował w ramach Centralnego Komitetu Obywatelskiego³, ważne miejsce

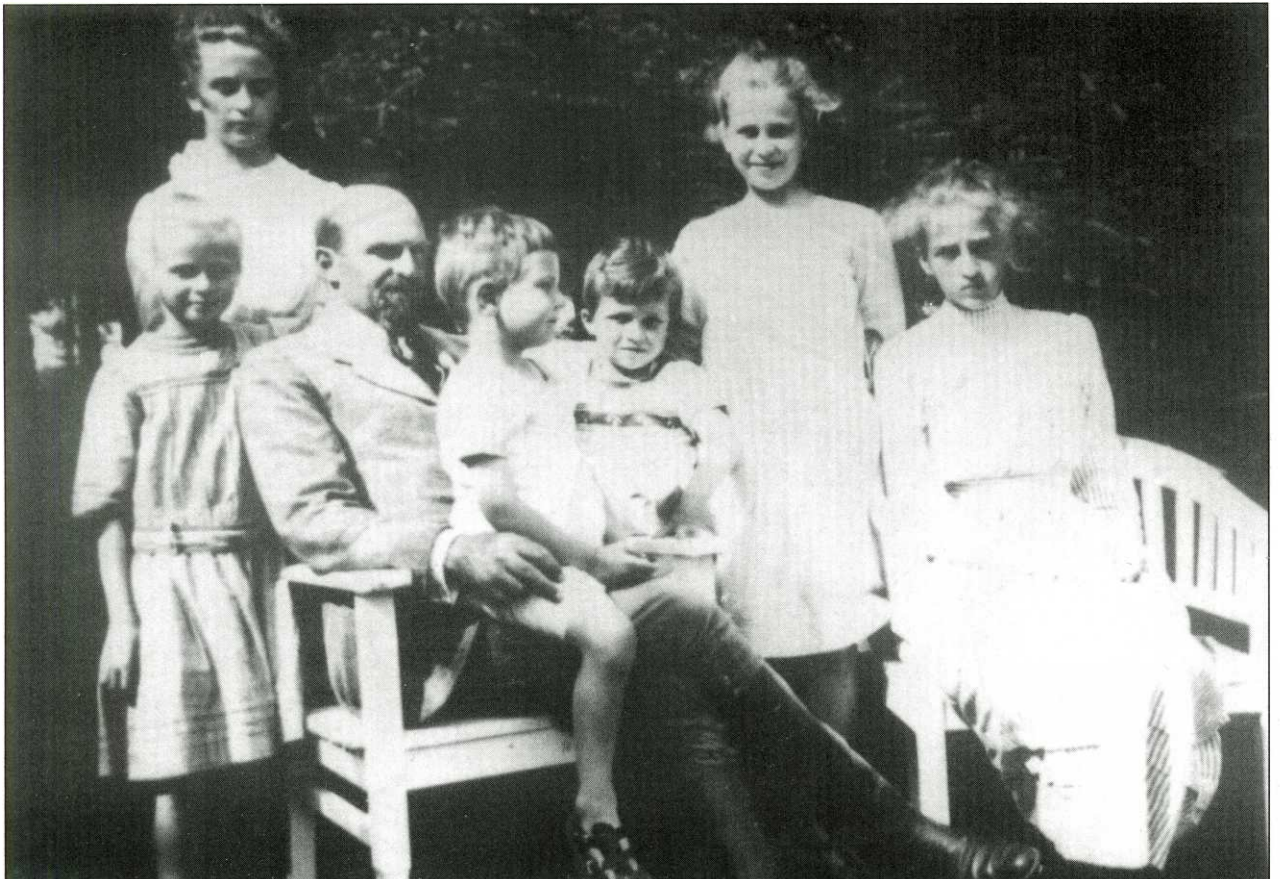
Rodzina Czetwertyńskich w Suchowoli w czasie wojny (siedzą od prawej: S. Czetwertyński, Wanda Żółtowska)

zajęło zdobywanie środków finansowych dla ludności polskiej od rządu i instytucji rosyjskich, krzewienie polskiego ducha poprzez zakładanie szkół dla dzieci z polskim językiem wykładowym oraz rozpoczęte pod koniec wojny starania o utworzenie armii polskiej na terenie Rosji, do której mogliby wstąpić wszyscy chętni Polacy, by dać im szansę powrotu do ojczyzny.

W okresie międzywojennym Seweryn Czetwertyński został politykiem, można powiedzieć, pełnego formatu. Przez cztery kadencje, w latach 1919-1935, był posłem z ramienia Związku Ludowo-Narodowego przekształconego w 1928 r. w Stronnictwo Narodowe. Sejmowi w demokratycznym państwie przypisywał ogromną rolę polityczną. Złożony z przedstawicieli całego społeczeństwa miał być sumieniem narodu i z tego powodu posłami powinni zostawać ludzie mający odpowiednie wykształcenie, doświadczenie oraz świadomość własnej misji.

Według Seweryna Czetwertyńskiego polityk powinien być gotowy ponosić odpowiedzialność za własne działania, ale przede wszystkim umieć przewidywać skutki swoich decyzji. Ubolewał nad tym, że dużą część Polaków pełniących wysokie stanowiska państwowe wciąż cechował brak zmysłu realnego, skłonność do fałszywych obietnic, lekkomyślność i brak poczucia odpowiedzialności. Endecja wady te nazywała narodowymi a Czetwertyński twierdził, że przyczyną ich było zacofanie społeczne pod względem gospodarczym oraz intelektualnym. Rozumiał konieczność przeprowadzenia głębokich reform w państwie polskim i doskonale rozumiał, że ich koszt musi ponieść ziemiaństwo.

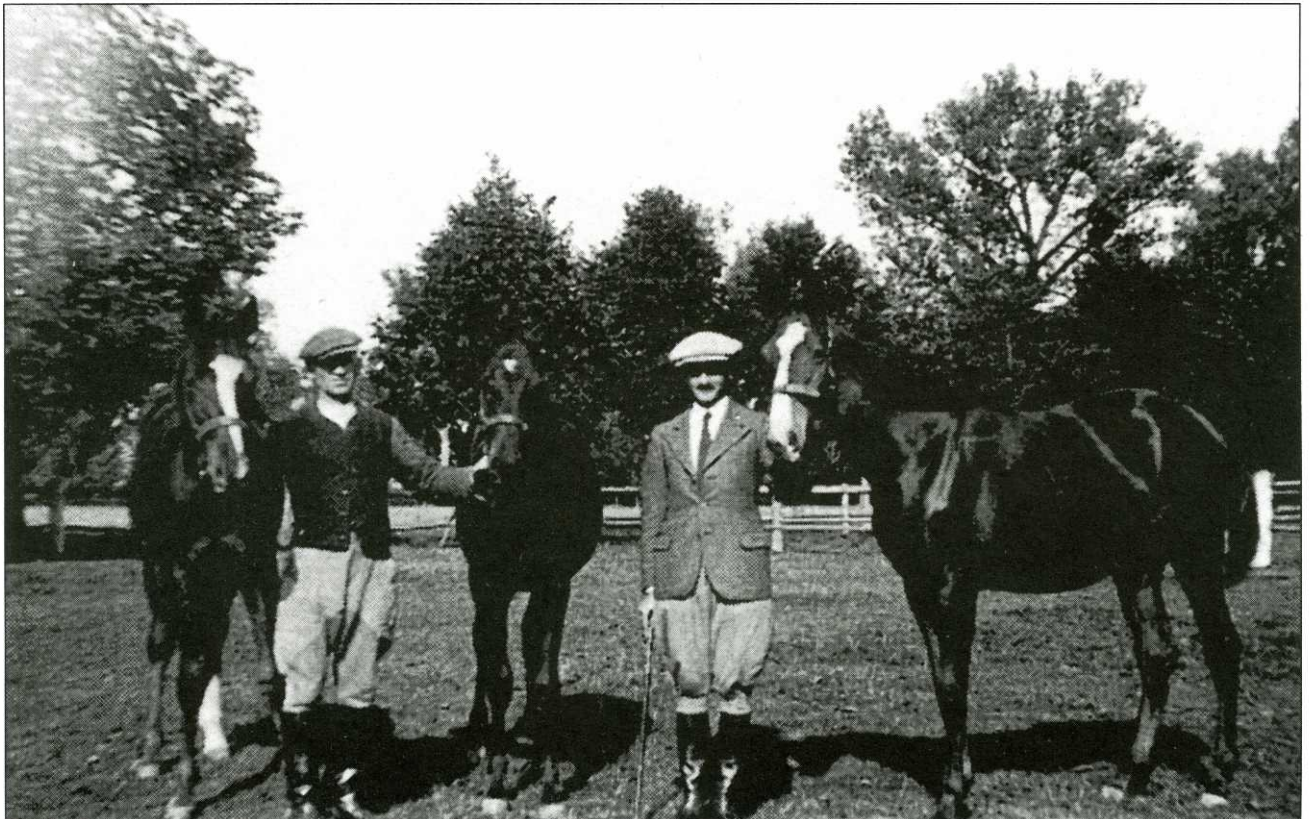
Jego poglądy w kwestii rozumienia samej demokracji, a więc też równości społecznej, doprowadziły do konfliktu z ziemianami i arystokracją, której był przecież przedstawicielem. Wynikało to z poglądu, że poseł

S. Czetwertyński w otoczeniu dzieci Marii, Józefy, Barbary, Anny, Elżbiety i Włodzimierza

w pracy parlamentarnej powinien realizować przede wszystkim program swojej partii politycznej, a nie organizacji zawodowej. Przez wszystkie kadencje głównym tematem jego wystąpień sejmowych były wciąż sprawy gospodarcze. Z jednej strony był zwolennikiem parcelacji majątków ziemskich, w czym upatrywał poprawę sytuacji ludności wiejskiej a z drugiej strony obrońcą nienaruszalności własności prywatnej. Kolejną kwestią, którą kilkakrotnie podkreślał Czetwertyński, była konieczność czynienia pewnych „utrudnień” prawnych w kupowaniu ziemi. Jednak sprzeczność ta była pozorna. Na pewno niemałe znaczenie w tym miało dążenie do zachowania dużych majątków ziemiańskich, ale dominowało przekonanie, że ziemia powinna znajdować się tylko w posiadaniu tych, którzy rzeczywiście chcą i potrafią gospodarować. Pokonanie tych trudności gwarantowało później szacunek dla ziemi i większą pracowitość. Duży wpływ na takie przekonanie miał fakt, że książę będąc w Rosji był świadkiem wprowadzania

komunistycznej władzy i chociaż został okrzyknięty „czerwonym księciem”⁴, to zawsze był przeciwnikiem socjalistów i komunistów. Propagowane przez niego hasło rzetelnej i uczciwej pracy mogło nie tylko wzbogacić gospodarza, ale też pomnażać majątek narodowy, a poprzez to wzbogacać cały naród. Solidaryzm społeczny pojmował jako rzetelne wypełnianie obowiązków przez wszystkie warstwy społeczne a nie wyręczanie w pracy jednych obywateli przez drugich. Realizacja ideologii narodowej najpełniej wyraziła się w propagowaniu haseł nacjonalistycznych. Szczególnie mocno uwidocznili się to na ziemi Radzyńskiej w latach 30. Jego pomoc finansowa i organizacyjna przyczyniła się do bardzo prężnego rozwoju ruchu narodowego w powiecie radzyńskim. Liczba sympatyków Stronnictwa Narodowego była tu najwyższa na południowym Podlasiu i stan ten utrzymywał się stosunkowo najdłużej. Czy popierał agresywny sposób działania młodych narodowców? Trudno jednoznacznie odpowiedzieć. Na pewno bliższe mu były

Trening koni w Suchowoli

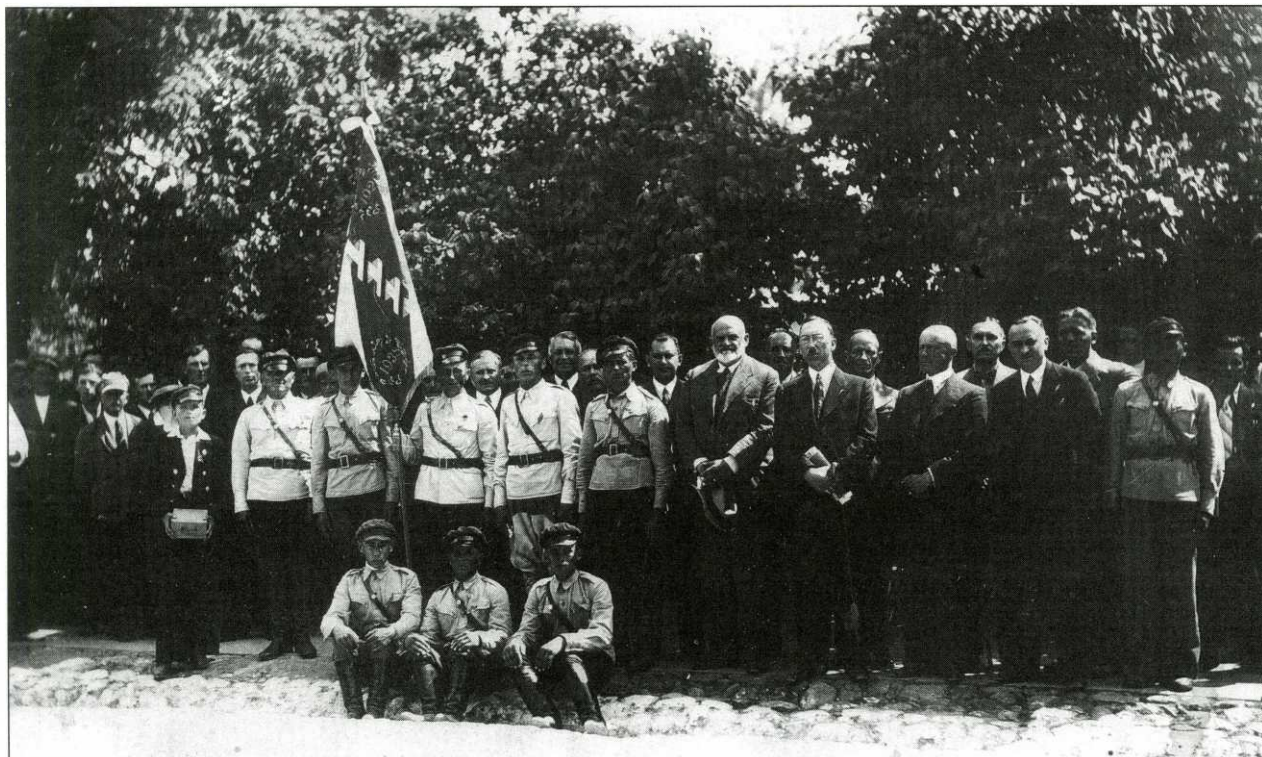
metody parlamentarne, ale jako członek partii starał się jak najlepiej realizować jej założenia programowe. Chciał przyczynić się do jej sukcesu wyborczego i zdobycia władzy w państwie.

W swojej działalności ksiązę na każdym polu odwoływał się do zasad wiary i podkreślał ważną rolę Kościoła. Nie był to jedynie wynik prokatolickich haseł Narodowej Demokracji, ale raczej wewnętrzna potrzeba. O wielkiej roli Kościoła przekonał się już w dzieciństwie, obserwując opór ludności unickiej w przechodzeniu na prawosławie i związane z tym represje⁵. Był to fundament pod jego postawę religijną i głoszoną zawsze biblijną zasadę miłości bliźniego i szacunku dla drugiego człowieka. W życiu publicznym apelował, by prawo boskie, czyli dziesięć przykazań, było podstawą uchwalania prawa państwowego. Był to warunek niezbędny dla osiągnięcia sprawiedliwego ustroju społecznego. Kościół, według Czetwertyńskiego, był największą siłą w państwie, ponieważ miał największy integrujący wpływ na ludzi. Całokształt działań na rzecz krzewienia zasad

chrześcijańskich jak i ich realizacji w postaci inicjatyw prawodawczych na rzecz ludności unickiej w okresie międzywojennym, czy ufundowanie kościoła we własnym majątku, spowodowało, że otrzymał tytuł szambelana papieskiego od papieża Piusa XI.

Razem z żoną Zofią przekazywali wartości chrześcijańskie swoim dzieciom⁶. Starali się wpoić im szacunek dla drugiego człowieka, ale też oboje uczyli pracy. Nie było to wychowanie w próżności i poczuciu wyższej wartości rodu książęcego, lecz przygotowanie do samodzielnego radzenia sobie w dobie demokracji. Dbali o gruntowne wykształcenie dzieci i zdobycie przez nich konkretnego zawodu, który pozwoliłby im godnie żyć.

Ksiązę Seweryn Czetwertyński nie bał się zmian społecznych i politycznych. Demokratyczne usposobienie, jak sam je określał, charakteryzowało cały okres jego działalności. Inicjatywy gospodarcze na rzecz ludności wiejskiej, o których była mowa wyżej, w okresie międzywojennym procentowały. Przyjazne relacje wytworzone wtedy między jego dworem a ludnością wiejską, sprawiły,

Poświęcenie sztandaru Stronnictwa Narodowego w Suchozoli

że do sejmu wybierała go ludność wiejska, której część stanowiła dawna podlaska szlachta zagrodowa. Pomoc w utworzeniu parafii w Suchowoli, ufundowanie kościoła czy wreszcie pomoc w wybudowaniu szkoły powszechnej w Suchowoli, założenie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, powodowały, że te pozytywne relacje utrzymywały się nadal. Ich wyrazem było nikłe podejmowanie haseł socjalistycznych i rewolucyjnych w czasie wojny polsko-bolszewickiej oraz masowe poparcie wiejskiej ludności dla ruchu narodowego w latach 30.

Na osobne podsumowanie zasługuje sposób prowadzenia gospodarki w jego dobrach. Uregulowanie spraw serwitutowych i przeprowadzenie komasacji już na początku XX w. spowodowało, że właściciel dóbr nie borykał się z trudnościami z tym związanymi w okresie międzywojennym. Również kwestia parcelacji uchwalonej przez sejm nie wpłynęła na poziom gospodarowania. Zakupione w 1911 r. dobra Wiski zostały w całości rozparcelowane, dzięki czemu główny kompleks suchowolski został stosunkowo mało uszczuplony. Po likwidacji zniszczeń wojennych mógł od razu przystąpić do modernizacji i inwestycji. Najważniejszymi inwestycjami przemysłowymi była Fabryka Wódek Gatunkowych i gorzelnia koniakowa, natomiast w hodowli największe znaczenie miała hodowla koni remontowych oraz założona na początku lat 30. stadnina koni wyścigowych. Poczynione przedsięwzięcia świadczyły o wielkiej wadze, jaką Czetwertyńscy przywiązywali do spraw gospodarczych. Szczególną rolę należy tu przypisać księżnej Zofii, która podczas częstej nieobecności męża parlamentarzysty, potrafiła administrować majątkiem, oczywiście przy pomocy odpowiednio wykształconej administracji dóbr. Suchowola położona na prowincji powoli stawała się znana w całej Rzeczypospolitej.

Tragiczne wydarzenia związane z drugą wojną światową, a więc aresztowanie w mar-

cu 1941 r. za pomoc ruchowi oporu, pobyt w więzieniu na Zamku w Lublinie oraz w obozach w Oświęcimiu i Buchenwaldzie, nie złamały patriotycznej postawy Seweryna Czetwertyńskiego, który w tych trudnych okolicznościach podjął decyzję o dalszej działalności publicznej po zakończeniu wojny. Chciał służyć narodowi polskiemu w kolejnej odbudowie swoim doświadczeniem i wiedzą, czego niestety z wiadomych powodów nie udało mu się już zrealizować. Zmarł w polskim szpitalu w Edynburgu w Szkocji w czerwcu 1945 r.

Autorka jest doktorem nauk humanistycznych a tematem jej doktoratu były badania nad działalnością Seweryna Czetwertyńskiego, pod kierunkiem prof. A. Koprukowniaka z UMCS w Lublinie.

Nagrobek Seweryna Czetwertyńskiego w Edynburgu

Przypisy:

¹ Od 1900 r. członek Komisji Hodowlanej Siedleckiego Towarzystwa Rolniczego, delegat taksowy Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, skarbnik Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej Rolników i Ogrodników w Warszawie, prezes Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów (1906-1916, od 1927 r. prezes honorowy), prezes Centralnego Towarzystwa Rolniczego (1907-1917), prezes Towarzystwa Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych (1908-1918), prezes Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Warszawie (1914-1915) a od 1915 r. jego pełnomocnik w Rosji oraz członek wielu innych organizacji.

² Centralne Towarzystwo Rolnicze w Królestwie Polskim powstało w 1906 r. Było pierwszą organizacją rolniczą o zasięgu ogólnokrajowym, której celem stało się podniesienie poziomu gospodarowania wśród ziemiaństwa oraz oświaty wśród ludności wiejskiej a także stworzenie systemu prawnego dla tej gałęzi gospodarki.. Zajęło się m.in. propagowaniem nowoczesnych metod gospodarowania, prowadzeniem stacji doświadczalnych rolniczych i hodowlanych, zakładaniem szkół rolniczych oraz tworzeniem kółek rolniczych na

wsiach. W 1929 r. weszło w skład Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych.

³ Centralny Komitet Obywatelski powstał w Warszawie w 1914 r. z inicjatywy CTR w celu niesienia pomocy ofiarom wojny. Rozwiązany przez niemieckie władze okupacyjne w 1915 r. działał na terenie Rosji (CKO w Piotrogradzie) obejmując pomocą polską ludność wypędzoną z Królestwa Polskiego przez wycofującą się armię rosyjską. Działał tam do 1918 r.

⁴ Czetwertyński był zwolennikiem parcelacji i w Sejmie w 1919 r. głosował za reformą rolną za co został wykluczony ze Związku Ziemiań.

⁵ W dobrach milanowskich, gdzie wychował się, część mieszkańców stanowili Unicy, a jego rodzice Włodzimierz i Maria Wanda z Uruskich bardzo aktywnie pomagali tej ludności w dobie prześladowań.

⁶ Maria Józefa (1899-1991) żona Michała hr. Grocholskiego; Barbara (1900-1970) żona hr. Remigiusza Grocholskiego, ppłk WP i AK; Anna (1902-1987) żona Romana hr. Potockiego; Elżbieta Elwira (1905-1972) żona Wiktora hr. Plater-Zyberk; Włodzimierz (1907-1965); Stefan (1910-1978); Krystyna (1918-1994).